Натисніть тут, щоб

купити книгу на сайті

або замовляйте за телефоном:

(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,

(066) 727-17-62

Окутий кайданами

Камені, камені.. їх так багато. Чорні пласкі, що вистеляють цю рівну, наче ворожа стріла, дорогу.. сірі, грубі, необроблені — ними викладені мури та підмурівки.. гладенькі, майже білі — це стіни будинків, де живуть багатії.. відполіровані до блиску, різного кольору — від рожевого до зеленого — мармурові колони та прикраси храмових споруд. І статуї, нескінченні фігури богів та героїв, чоловіків та жінок, погруддя, на повний зріст, цілі групи, що зображують сцени битв чи загибелі, возвеличення чи смерті.. Камені, камені, камені..

Пагорби, пагорби.. Десь там вовчиця вигодувала Ромула і Рема.. і брат убив брата.. Десь на Палатині — розкішні палаци патриціїв, на Форумі — храми. Величезний Пантеон підняв важезний купол над містом, на Марсовому полі Вівтар миру — який сенс у цих мармурових фігурах, якщо ворота війни у храмі Януса ніколи не зачиняються? Мавзолей Августа — пам'ятник імператору, що отримав Рим цегляним, а передав мармуровим. Наче струни величезної кіфари, до міста тягнуться з гір акведуки, переступаючи арками з каменю на камінь, з пагорба на пагорб, і чиста вода, кров і життя міста, пливе ними, наповнюючи фонтани і терми, напуваючи кожного спраглого.

Терми, театри, два іподроми, цирки, обеліски, форуми. І водночас — якась мішанина вулиць і вуличок, провулків і завулків, без жодного ладу і плану, наче хтось безумний обплутав

величні споруди павутинням навмання, як виходило, де купив собі шматок землі.

Дзень-дзень.. дзень-дзень.. Цей звук заліза по каменю здалеку змушував подорожніх озиратися і сторожко тримати своє при собі — бранці у ланцях завжди небезпечні.

Центуріон Юлій не квапив — нехай помилуються здалеку містом на семи пагорбах, як увійдуть за Сервієву стіну, то краса сховається, побачать лише вузеньку смужку неба угорі між високими будинками, а звуки і запахи впадуть, мов камені на голову, і солодкою згадкою випливе із пам'яті тиша Аппієвої дороги за містом чи свіжість морського бризу.

— Альбіне, за воротами будь особливо пильним.

— Навіщо? Він не утече, навіть якщо ми зовсім не стерегтимемо.

— Я не про Павла. Мусимо передати варті всіх, кого привезли. А втекти у цих покручених вуличках — дуже легко. Загаємося — всі розбіжаться.

Солдати й раді були б подвоїти пильність, та місто впало на їхні голови усім огромом рухомого і нерухомого, воно кричало, скрипіло, зойкало, вигукувало, реготало, гупало, свистіло, гепало, падало-підіймалося, утікало-наздоганяло, купувало-продавало, ані хвилини не давало спокою. Та в'язні не розбіглися. Знесилені довгою дорогою, вони мріяли про одне — місце, де можна впасти і не тягти більше за собою важезні ланцюги.

Імператорський форум. Преторіум.

— Юлію, це ти, старий чортяко? Привів нарешті? Довгенько ж вас носило морями.. — начальник зміни нічної варти упізнав центуріона, який супроводжував прибулих на суд цезаря. — Веди їх до в'язниці, хай переночують, завтра розберуться.

— Учителю, це ненадовго, всього на одну ніч, потерпи, — вмовляв радше сам себе, ніж Павла, стривожений Альбін, озираючи темне склепіння, в якому густо завис нудотний дух неволі, однаковий у всіх в'язницях світу.

— Чи мені звикати? Чи то перша моя в'язниця, чи остання? — сумно посміхнувся Павло.

Темряву ледь розріджували факели охорони і каганці дене-де. В'язні, яких звичка до пітьми наділила котячими очима, якось вгадували своє місце у кам'яному мішку, та Павло, хоч і пересувався повільно й обережно, майже навпомацки, перечепився своїми ланцюгами об щось невидиме, застогнав і ледь не впав.

— Куди сунеш, не бачиш, тут люди, — процідив хтось крізь зуби.

— Замовкни, чого лаєшся, забув, як сам гримнувся мені на голову, поки второпав, де тут стіни, а де стеля, — обізвався інший.

— Бач, у кайданах, мабуть, убив когось, — майже позаздрив якийсь хрипун і закашлявся.

Павло боявся ще когось зачепити своїм залізяччям і зупинився. Його хворі очі зовсім нічого не бачили, щойно заходило сонце, розбирати літери міг лише при яскравому полуденному світлі, все частіше мусив просити Луку, Тимофія чи Тита читати і писати листи. Але темрява, що падала на світ з останнім сонячним променем, не перешкоджала думці. Навпаки, відсутність зовнішніх образів зосереджувала дух на молитві.

— Ходи сюди, чоловіче, біля мене є трохи вільного місця, — узяв його за руку хтось, мабуть, зовсім молодий з голосу і дотику. — Посунься, бачиш, йому зовсім зле..

Павло важко опустився на жалюгідну підстилку із соломи. Йому було байдуже, аби прилягти, аби випростати спину і натруджені довгою дорогою, до ран натерті залізом ноги, аби не відчувати важезних ланцюгів. Спати, спати, хоч на камені, хоч посеред цих незнайомих людей з хрипкими злими голосами, спати..

— Облиш, не зачіпай, кому кажу, не зачіпай!

— А може, у нього там щось потрібне — їжа або гроші?

— Оце вигадав! Звідки в цього злидаря гроші? — прохрипів і знову закашлявся вже знайомий з ночі голос.

— А я тобі кажу — віддай!

— Зараз перегляну — і віддам.

— Віддай зараз! Ти що — злодій?

— Оце насмішив! — зареготав хрипун. — Звісно, злодій! І я — злодій. І ти. Ми всі тут — злодії. На те й тюрма.

— Я не злодій! — заперечив молодий. — Не злодій, ні!

— Але ж ти украв ті хлібці у пекаря, украв, так?

— Я справді.. взяв.. бо був голодний. Але я не злодій!

— Ти бач, він не вкрав, а взяв.. ну, це інша справа.. — веселилися в'язні, раді кожній розвазі.

Павло поволі виринав зі сну, що його роздерли на клапті хрипкоголосі сусіди по неволі. Помацав під головою — так і є, його ворочок з речами зник, а якісь обірванці копирсалися в ньому, піднісши до вікна десь під стелею, звідки проливалося скупе ранкове світло.

— Що ви шукаєте в моїй торбині, добрі люди? Як знайдете щось потрібне, то беріть собі..

«Добрі люди», заскочені зненацька, могли б засоромитися, але почуття сорому не познайомилося з їхніми брудними лицями ні змалку, ні в старості, тому й не пофарбувало їх належним до випадку червоним кольором.

— Та тут якісь клапті пергаменту.. що з ними робити? Були б чисті — ще хтось би купив, а то ж списані якимись закарлючками.

— Той пергамент віддай мені. Там є ще шматок хліба — можеш узяти. А пергамент віддай.

— Та не потрібен він мені.. і торба твоя.. забирай.. я тільки подивився, так, із цікавості.

Новий в'язень не зірвався на ноги, не почав гамселити злодія своїми кайданами.. він якийсь дивний.. краще його, мабуть, не зачіпати, бо цей пергамент із закарлючками може бути списаний заклинаннями, в юдеїв так буває. Торкнешся — і все, тобі кінець. А цей юдей із гачкуватим носом цілком може бути чаклуном.. може, тому його й тримають у кайданах, щоб не міг чаклувати.. Навіть римські боги не порятують від їхнього юдейського невидимого, а тому дуже страшного у своїх прокляттях.

Крізь вузьке віконце пробивалися перші промені сонця. В'язничний люд заворушився. Хоч тут ніхто нікого не будив, та ранок змушував згадати про людські потреби. Принесли воду і хліб.

— Старче, у тебе є якась посудина, кухлик, щоб налити води.

Хлопчина, що заопікувався ним, знайшов у торбині глиняний кухлик, який дивним чином не розбився, поки хрипун і кашлюн перетрушували Павлові пожитки у пошуках скарбів.

— Я принесу тобі води і хліба. Це вся наша їжа до полудня, в полудень дадуть якогось варива, а ввечері знову хліба.

— То у вас тут ще не так погано. Є темниці, де отакий шматок хліба на весь день.

— От бачиш, я казав тобі, що він когось убив, і то не одного, бач, як знається на темницях! — прошепотів хрипун кашлюнові з великою повагою і острахом. — І навіщо я поліз до його торби?

— Треба бути обачнішим! — відсунувся подалі кашлюн.

Вода у кухлі виявилася смачнішою за вино. Павло надкусив хліб, вдячно всміхнувся. Спробував підвестися — і не зміг, так боліли хворі ноги, натомлені вчорашньою довгою дорогою, а надто — стерті до крові і кісток місця під ланцюгами.

— Болить? — поспівчував хлопчина.

— Як тебе звуть, добрий хлопче?

— Онисим.

— Онисим? Грецьке ім'я, означає «корисний», «потрібний». А ти справді дуже потрібний, дякую, що піклуєшся.

Онисим зітхнув так важко, ніби його терзав нестерпний біль:

— Своїй родині я виявився не таким корисним і зовсім не потрібним.. тому й опинився тут, далеко від рідної Греції. Як добре, що ти знаєш мою мову!

— Не так добре, як хотілося б, — скрушно похитав головою Павло, пригадавши, як лагідно докоряв Сенека за простакуватий стиль його письма грецькою.

Сенека.. от якби він довідався, де зараз перебуває його друг по листуванню, якби він міг вплинути на рішення імператорського суду.. Але де палаци, де тюрма.. Сенека десь собі керує державними справами, а він, Павло, має за товаришів цього смаглявого грека Онисима, та ще кашлюна з хрипуном.

Хлопчина швидко ум'яв свою пайку хліба і спостерігав голодним поглядом як Павло відкушує невеликі шматки і ковтає, запиваючи водою. Цей погляд, яким голодна людина супроводжує

кожен шматок їжі, який споживає інший, не переплутаєш. Навіть добре вихований, хлопець хотів відвести очі, приховати, але не міг. Значить, його голод тривав довго.

— Ти голодний, сину? — Павло відламав частину і віддав Онисимові: — Старій людині не треба стільки їжі, як молодим, їж, не соромся, мені вистачить.

— А що це за пергамент у тебе в торбині? Літери незнайомі, це не грецька.

— А ти вмієш читати? — здивувався Павло.

— І читати, і писати, і лічити, мене всього вчили, та не все мені тепер знадобиться, — зітхнув Онисим. — Бачиш, де я опинився? Мало вміти читати й писати, треба ще й мати розум, а в мене його, мабуть, не так багато.

— Життя мінливе. Сьогодні ти в тюрмі, а завтра — на волі. Сьогодні ночуєш під кущем, а завтра — в палаці. Сьогодні тебе б'ють вороги, а завтра частують друзі.. Зі мною так було багато разів. А цей пергамент я завжди ношу із собою. На ньому записані слова, вимовлені Господом нашим, Ісусом Христом Його рідною мовою, арамейською.

День минув у Христовій науці. Павло натхненно проповідував, і тиша залягла під кам'яним склепінням, хрипун забув хрипіти, а кашлюн — кашляти. Слухали. Сподівалися.

Павло й увечері поділився з Онисимом своїм хлібом, хоч як той відмовлявся. Натомість хлопець намагався полегшити страждання старця від ланцюгів і розважити його в очікуванні суду. Розповів історію свого життя.

— Я родом з Фіатири.

— О, це гарне, велике місто, не бував там, але чув про нього.

— Мої батьки були заможними людьми, я виріс в достатку, мав добрих вчителів, багато друзів, ми веселилися, розважалися.. але все змінилося за кілька днів. Мій батько захворів і помер, а дуже скоро й мати. Маєток прибрав до рук дядько, батьків молодший брат, і все пустив за вітром. Наробив боргів. Щоб розплатитися, продали будинок, майно, рабів, слуг і.. і мене.. Дядько ще сміявся, що я йому не потрібен, а потрібні гроші.

— І де ж ти опинився, бідолашний?

— Мій батько займався виробництвом пурпуру, то мене продали на фабрику пурпуру в сусідні Колосси. Вони думали, що я володію цим ремеслом. Але я нічого не вмів. Навіть не хочу згадувати, як мені там велося. Як я шкодував, що не навчився ремесла у батька, а проводив час у гульні та розвагах. Якби вмів щось робити, то мав би зовсім іншу долю. Але як пізно я це зрозумів!

— І що ж було далі? — обережно допитувався Павло.

— Мені доводилося виконувати найбруднішу і найважчу роботу. Я був нетерплячим і відповідав образою на образу чи приниження. За це мене били.. А потім продали ще раз.. Але мені пощастило! Мене купив Филимон — добра й поважна людина, він ставився до своїх рабів інакше, не знущався над нами, не ображав, добре годував. І розповідав про Бога, отого самого, що й ти. Але я його погано слухав.

— Шкода, що тільки слухав, а не почув. Я знаю Филимона, бував у нього. Він справді добрий чоловік, як належить християнинові. А як же ти опинився у Римі?

Онисим похилив голову:

— Не хочу розповідати.. Це такий сором, такий сором..

Павло поклав йому на голову руку. Ланцюг задзвенів, але Онисим відчув не холод заліза, а тепло батьківської долоні:

— А ти подолай сором, розкажи, поділися. Визнай свій гріх. І покайся. Одразу полегшає.

— Я б навіть батькові цього не розповів.. — Онисим заховав обличчя, закрив його волоссям, темним у темряві, ще й прикрив руками. Отак і говорив, наче крізь завісу. — Филимон ставився до мене зовсім не так, як попередній господар. Добре годував. Намагався навчити чогось необхідного у ремеслі. Не лаяв без причини, не карав. Дізнавшись, що я вмію писати і рахувати, почав доручати різні справи. Довіряв мені. Він довіряв мені, а я..

— І що ж ти скоїв? — Павло був терплячим, давав можливість хлопцеві розповісти про свій гріх з усіма подробицями, висловити все, що муляло ці роки. — Розкажи, вимети з душі весь бруд, нічого не залишай, очисти. Всі люди помиляються. Я пригадую Филимона.. і його дружину, Апфію.. така маленька на зріст і дуже весела, постійно сміялася.

— Так, Филимон ще зауважував їй, що не слід сміятися надміру.

— Зауважував? Навіщо? Хіба людина має жити у смутку? Господь дав нам життя, щоб ми прожили його праведно, але не заборонив радіти. А у Филимона був ще, здається, син.. забув, як його ім'я..

— Архип. От через Архипа все й сталося.

Онисим підвівся, пройшов кілька кроків від стіни до стіни, потім присів і заговорив швидко-швидко Павлові у самісіньке вухо, наче боявся сам себе, що передумає і замовкне, не зможе розповісти.

— Архип, син господаря, він був такий.. такий праведний, дуже, надмірно праведний. Не визнавав ані розваг, ані дівчат, тільки роботу і молитву. А я.. я насміхався з нього. Розповідав про свої походеньки у Фіатирі. Не знаю, навіщо.. мабуть, щоб спокусити.. А він мовчав і червонів. А я навмисно розповідав усякі небилиці, щоб його збентежити. Про дівчат, вино, різні забави.. А потім.. Вони самі винні, вони надто довірилися мені!

Павло зупинив:

— Подумай, що ти сказав: вони вірили тобі, і в цьому була провина? Ти шукаєш винного у власному гріху?

— Вибач, старче, ні, звісно, ні! Або так.. я заплутався.. Вони вірили мені, а я їх обдурив. Було так: Филимон продав товар купцеві з Лікаонії, купець добре заплатив. І я мав віднести ті гроші додому, передати Апфії, щоб заховала. А я.. Розумієш, коли я побачив гроші, золоті монети, кров ударила в голову! Я подумав про втечу, про велике місто, наприклад, Рим. Якщо мені вдасться дістатися до Риму, я зможу влаштуватися тут і заробити багато, багато таких же золотих монет! Тут кожен може заробити і розбагатіти. Так я думав.. А потім, коли розбагатію, віддам украдене Филимону, віддам усе! Але коли дістався до Риму, місто так закрутило мене..

— І всі твої добрі наміри пішли за вітром, так? — співчутливо погладив низько опущену голову Павло. — Ти витратив усі гроші за кілька днів, а потім опинився на вулиці, так?

— Я був голодний. Був дуже-дуже голодний! Ти, мабуть, не знаєш, що таке справжній голод!

Павло всміхнувся, і цей усміх сказав юнакові більше, ніж сотня слів:

— Я багато разів був ув'язнений. Тричі зазнав кораблетрощі. Останнього разу наш корабель кілька тижнів носило штормовим морем.. Я знаю, про що ти говориш.

— Але я був дуже голодний! І украв.. Вони схопили мене і побили. І запроторили до в'язниці. Я тут вже три місяці. Але тут маю дах над головою і шматок хліба.

— Але ж ти розумієш, у чому твій злочин? Хіба лиш у тому, що ти вкрав шматок хліба?

Онисим підняв красиве, мов у дівчини, личко, глянув апостолу в очі і знову опустив погляд, заховавши під довгими віями:

— Я розумію, мій найбільший гріх у тому, що я пограбував свого господаря.. знехтував його довірою..

— А хтось тут знає, що ти є рабом? — Павло стишив голос, щоб хтось не почув.

— Ні, я назвався іншим іменем.

— Ти знаєш, що буде, коли виявиться, що ти раб, який утік від господаря, та ще й учинив грабунок?

— Вони уб'ють мене?

— Вони розіпнуть тебе. Всім відомо, що рабів, які утекли, спершу жорстоко катують, а потім розпинають. На науку іншим. Навіть якщо вони нічого не вкрали. Такий закон.

— Я.. я знаю.. але ж ніхто не дізнається, правда?

— Не бійся, я нікому не скажу. Але так тривати не може. Не досить визнати гріх, треба ще й виправити наслідки. Ти мусиш повернутися до господаря і покаятися. Повернути вкрадене чи відпрацювати. Филимон добра людина, він не віддасть тебе до суду.

— Але ж він так далеко.. я не зможу.. я боюся!

— Я напишу йому. А ти думай над тим, що вчинив, і кайся.

Дні минали, але ніхто не кликав на суд ані Павла, ані інших в'язнів, що прибули з ним. Павло уже занепокоївся, чи не забули, бува, про них на кілька років, як це не раз траплялося. Та якогось ранку їх викликали.

Яскраве сонце засліпило, мусив мружитися і прикривати хворі очі долонями.

— Гей ти, старий, умийся спершу, не поведу ж я на суд імператора такого нечупару! — зареготав солдат, але швидко замовк, наштрикнувшись, мов на ніж, на гострий погляд Альбіна.

— Нерона зараз немає у місті, — прошепотів на вухо Альбін, щоб заспокоїти. — Ми йдемо на імператорський форум, у преторіум.

Павло полегшено зітхнув, хоч і не знав тепер — радіти чи засмучуватись. Суд міг стати можливістю проповідувати перед самим імператором та його наближеними, розповідати про Христа багатьом римлянам, що зазвичай збиралися на суди, як на видовище, і він готувався до цієї важливої проповіді. Але доведеться, мабуть, зачекати, можливо — довго.

Префект преторію не любив зволікати зі справами, мав їх щодня десяток або й два — хтось когось побив, хтось щось поцупив, хтось не поділив гроші, хтось виїхав удень на вулицю кіньми, порушивши заборону. Цих дрібних порушень збиралося чимало, кожен вважав, що його справа — найважливіша, і злочинець має зазнати найсуворішої кари, а префект дбав, щоб державні в'язниці, утримувані коштом податків городян, не переповнювалися всілякою дрібнотою. А непорозуміння між юдеями — це й зовсім темно. Їх годі зрозуміти! Приносили б жертви римським богам — і всі мали б спокій. Ба ні, через свої невідомі римлянам забобони вони нескінченно лаються, сперечаються, бунтують.

— У чому звинувачують цього юдея?

— Обвинувачі не прибули. Кажуть, що судно, на якому вони пливли до Риму, зазнало трощі.

— Значить, на те була воля богів. Посейдон вирішив, що їхня справа неправедна. Звільніть його!

— Але ж він прибув з Кесарії на суд імператора.. — секретар зазирав у записи.

— То нехай чекає, коли прибуде імператор! Custodia libera! Non ut vinculae pedicae! Наступний!

Custodia libera — вільне утримання в домі магістрата, не воля, але й не тюрма. Non ut vinculae — без кайданів! Важке залізяччя впало з ніг. Руки скували легким ланцюжком, скоріш для символічного знаку ув'язнення, ніж для обмеження рухів.

Перші кроки здалися такими легкими, що хотілося літати! А за брамою преторію чекали Тимофій, Тит, Аристарх і вірний Лука. Чого ще треба стомленому ланцюгами тілу і пригнобленому самотністю духу!

Але солдат, якому доручено супроводжувати в'язня і завжди перебувати поруч, суворо відсторонив друзів — не належить, не забувайте, він ще не на волі.

— Альбіне, у в'язниці я запізнався з хлопцем на ім'я Онисим, він з Колосс, з дому Филимона..

— Я зрозумів. Довідаюся, чим можна допомогти.

Ішли довго і далеко, кудись на околицю. Будинок, велика простора кімната і кілька менших.

— Учителю, ми знайшли цей дім для тебе. Це все, на що вистачило грошей. Даруй, він за межами міста, але чим ближче до Палатину, тим дорожче. І тим небезпечніше. А тут можуть збиратися люди.

— Люди? Які люди? — насторожився солдат-охоронець.

— Не хвилюйся, ці люди не є небезпекою для Риму, — заспокоїв його Альбін. — Радше, навпаки. І ти сам усе почуєш, ти ж повинен завжди бути поруч.

Минуло кілька днів.

— Луко, Тимофію, ідіть у Транстевере, покличте знатніших із юдеїв до мене, бо я не можу прийти до них. Хочу порозумітися з народом своїм, бо серед них всілякі чутки ходять, і часто неправдиві.

Затибер'я, квартал, де у вузеньких вуличках густо пахло часником і травами, зустрів елліна Луку не надто привітно. Натомість Тимофія вислухали у синагозі:

— Я такий же юдей, як ви. Прийшов за дорученням мого вчителя Павла.

— Якого ще Павла? Того бунтівника, що вбили? Ми бачили його голову, як він може бути живим?

— Це неправда, — спокійно і зважено відповів Тимофій, знаючи, про що йдеться. — Підіслані злочинці убили капітана судна, на якому прибув Павло, також лисого і з густими бровами. І ганьба тим, хто найняв їх, бо вбили невинного, і замірялися

на вбивство такого ж невинного перед вами. Мій учитель живий і запрошує вас прийти до нього, бо він ув'язнений і чекає на суд кесаря. Прийдіть — і все почуєте на власні вуха.

У синагозі зчинився ґвалт. Одні вигукували, що Павло вчинив страшні злочини проти юдейства, інші пропонували вислухати, а потім вирішувати.

— Цей Павло зневажає Закон! Він проти обрізання! — вигукували найбільш вороже налаштовані.

— Не мовите правди, шановні, бо не знаєте правди! — замість кричати, злегка вклонився Тимофій. — Я родом з Лістри, моя мати Евніка — юдейка, і Павло обрізав мене. Я такий самий обрізаний юдей, як і ви. І зробив це Павло, якого ви звинувачуєте. Власними руками.

Кривдники, що ладні були вже лізти до бійки, збентежилися.

— Це справді так?

— Він зробив це власноручно?

— Може, хтось обмовив цього чоловіка?

— Не варто нам зараз бунтувати, не гарячкуймо, ми живемо у Римі, а часи такі непевні.. ще не так давно імператор Клавдій вислав усіх юдеїв з міста, ми ледь змогли повернутися..

— Голови летять і з патриціїв, навіть сенаторів не шкодують, а що для них я, бідний юдей? — перебирав китиці молитовного плаща купець, такий бідний, що на пальцях не залишилося місця для бодай ще одного золотого персня.

— У Римі нам непогано живеться, справи йдуть добре, замість води у Тибрі тече золото, хіба нам треба збурювати ненависть і привертати увагу влади через якогось юдея Павла, про якого ми нічого не знаємо..

— А я кажу, що його могли обмовити!

Юдеї посперечалися ще трохи, і вирішили прийняти запрошення Павла.

— «Мужі-браття! Не вчинив я нічого проти людей і звичаїв отцівських, та проте мене видано з Єрусалиму ув'язненого в руки римлян. Вони мене вислухали та й хотіли пустити, бо ж провини смертельної ні однієї в мене не було. Та юдеї противилися, тому змушений був я відкликатися на суд кесаря, але не для того, щоб народ свій у чомусь оскаржити. Тож з цієї

причини покликав я вас, щоб побачити і порозмовляти, бо за надію Ізраїлеву я обкутий цими кайданами»[1], — звів догори руки у ланцюгах Павло.

Юдеї перезирнулися:

— Не маємо ми жодної звістки від братів наших про тебе, але хочемо, аби ти сам розповів, про що проповідуєш, бо порізному люди говорять, хтось схвалює, хтось спротивлюється..

У призначений день багато юдеїв зібралося послухати, і Павло з ранку до вечора розповідав про Христа і переконував Законом і Мойсеєвими пророцтвами, що Ісус і є той Месія, якого вони чекали. Хтось погодився і прийшов ще і ще раз послухати, хтось стривожився, хтось спротивився духом, що аж Аристарх з Тимофієм мусили заступати, а солдат боронити, бо мав і такий обов'язок.

Серед юдеїв прокотилася чутка, що Павло живе на околиці і проповідує. Почали приходити гості:

— Марко! Невже ти? У Римі? А як Варнава?

— Дядько живий і здоровий, проповідує.. А мене покликав до Риму брат Петро, я записую дещо з його слів, так, як з твоїх Лука. Зі мною ще двоє, упізнаєш? Димас і Гермоген!

Павлові очі не раді бачити людей, які зрадили і віддали на суд юну й довірливу Теклю, він добре пригадував, як вони спершу йшли за ним, а потім позаздрили і подалися до того, хто щедро наливав вина..

— Ми покаялися, вчителю, — заговорили разом, ховаючи очі, — ми вирішили вірно служити Господу нашому! Прости нас!

— Господь простить..

---

[1] Дії святих апостолів 28:17-20

Зміст

КНИГА 4

Частина 6
ПАВЛО В УЗАХ 3
Окутий кайданами 4
«Благаю тебе про сина свого, про Онисима,
що його породив я в кайданах своїх» 18
Частина 7
ТЕКЛЯ 23
Дім, де немає дому 24
Ефес 38
Частина 8
КЛИМЕНТ 47
Вулиця гранатового дерева 48
Раби власного рабства 52
Криваві пригоді нічних сатирів 61
Тиберина, острів Асклепія 74
Велика пожежа 80
Нерон 92
Вогонь не згасає 103
Спаси, Боже, людей твоїх 110
Хто винен? 117
Christianos ad leonem! 123
Частина 9
ФЛАВІЇ. ВЕСПАСІАН 133
В очікуванні смерті 134
Ad leonem 143
Дівчинка з персиком 148
Вознесений приниженням 152
Знову на землі Галілейській 157
Частина 10
ПЕТРО І ПАВЛО. ОСТАННЯ ДОРОГА 167
Після вогню великого 168
Quo vadis, Петре? 171
Перерваний політ 182

Частина 11 191
ФЛАВІЇ. ТИТ 191
Гірка вода лихої звістки 192
У садах Тиверіади 199
Тиран помер, хай царствує тиран! 215
Коли палає Капітолій 219
Тріумф 225

КНИГА 5

Частина 12
ФЛАВІЇ. ПЕРЕМОГА 233
«Гроші не пахнуть» 234
Солоні сльози соляного шляху 247
Під покровом юдейства 253
Що ж я зробив не так? 262
Частина 13
ФЛАВІЇ. ЧУДОВИСЬКО НА ТРОНІ 267
І прийшов час смутний і непевний 268
Катакомби 273
Прагни перевершити спадок батька твого 281
«А хто робить за правдою, той до світла йде» 292
Ніч у чорному 299
Ad bestiam! 305
Частина 13
ФЛАВІЇ. БЕЗСЛАВНИЙ КІНЕЦЬ 315
Не можна двічі 316
Latet anguis in herba 324
Прокляття пам'яті 332
Коли всі тебе покинули, я не покину 336
На кінчику стилоса 342
На край світу, до понту Евксинського 345
Пандатерія, острів сліз 362
«І на палатині жодна пінія не росте до неба» 371
І квіти плакали 377
На березі Понту 380
Чи смерть тирана змиє зло? 384
«Надія для душі є кітва безпечна й міцна» 408
Епілог I 416
Епілог II 446
Список літератури 468